

Doğu Akdeniz Bölgesinde Zeytin ve Zeytinyağının Durumu

Dilşat Bozdoğan Konuşkan¹, Abidin Tatlı², Yusuf Nikpeyma³, Fikriye Mavi⁴

¹Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Gıda Mühendisliği Bölümü, Antakya, Hatay

²Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Adana

³Sütçü İmam Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü, K.Maraş

⁴Tarım İl Müdürlüğü, Hatay

e-posta: dilsat@mku.edu.tr

Özet

Zeytinin anavatanının, Hatay-Maraş-Mardin üçgeninin yer aldığı Doğu Akdeniz Bölgesi olduğu ve buradan diğer Akdeniz ülkelerine yayıldığı bilinmektedir. Doğu Akdeniz Bölgesi, zeytinciliğin en eski merkezi olduğu gibi, son yıllarda üretim alanındaki gelişmelerle de en yeni merkezi haline gelmiştir. Özellikle bölgedeki uygun coğrafi ve iklim faktörler, dikilen zeytin fidanları, kurulan modern işletmeler ve bölge insanının daha bilinçli olma çabaları bu yönde atılan ilk adımlardır. Bu çalışmada, Doğu Akdeniz Bölgesinde yer alan özellikle Hatay, Mersin, Adana, Osmaniye ve K.Maraş illerinin zeytin ve zeytinyağı üretimindeki son durumları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zeytin, zeytinyağı, Hatay, Mersin, Adana, Osmaniye, K.Maraş

The Situation of Olive and Olive Oil in East Mediterranean Region

Abstract

East Mediterranean region specifically Hatay-Maraş-Mardin (triangle) provinces is known origin of the olive and it is spread of the other Mediterranean countries from here. East Mediterranean region is not only the oldest center of the olive cultivation but also the recently center after spreading of the olive cultivation areas in the region. Reasons of this spreading are suitable geographical and climate factors, planting of new olive trees, establishment of the modern agricultural foundations and people's desire in the region to be more conscience about olive cultivation. In this research, the current olive and olive oil situation of the Hatay, Mersin, Adana, Osmaniye and K.Maraş provinces of the East Mediterranean Region will be discussed.

Key Words: olive, olive oil, Hatay, Mersin, Adana, Osmaniye ve K.Maraş

1.Giriş

Akdeniz iklim kuşağında en iyi yetiştirilme koşullarını bulmuş olan zeytinin dünyaya yayılışı, Hatay, Maraş ve Mardin'i içine alan Güneydoğu Anadolu'dan başlamış (Kayahan, 1974; Blazquez, 1998), buradan da Ege Adaları yoluyla Yunanistan, İtalya, Fransa ve İspanya'ya kadar uzanmıştır (Çolakoğlu, 1972). Bu nedenle, zeytinin anavatanının Hatay-Maraş-Mardin üçgeni olduğu belirtilmiştir (Oktar 1989, Seferoğlu 1997).

Dünya zeytin üretiminin yaklaşık %98'sini oluşturan Akdeniz ülkelerinin başında İtalya, İspanya, Yunanistan, Türkiye, Tunus ve Suriye gelmektedir (FAO, 2008). İklim ve toprak özellikleri bakımından büyük bir zeytin üretim potansiyeline sahip olan Ülkemizde, 2008 yılı verilerine göre 753 bin hektar alanda yaklaşık 152 milyon adet zeytin ağacı bulunmakta olup, bunun yaklaşık 106 milyonu meyve veren, 46 milyonu henüz meyve vermeyen yaşta olan ağaçlardır (Özkaya ve ark., 2010).

Türkiye, 2008 yılı verilerine göre, yaklaşık 1500 bin ton zeytin üretimi ile dünyada yaklaşık %8'lik bir payla dördüncü (İspanya, İtalya ve Yunanistan'dan sonra), 95 bin ton zeytinyağı üretimi ile de yaklaşık %4'lük bir payla (İspanya, İtalya, Yunanistan, Tunus ve Suriye'den sonra) altıncı sırada yer almaktadır (FAO, 2008). Ülkemizde zeytin üretimi daha çok Ege Bölgesinde yapılmakta, bunu sırasıyla Marmara, Akdeniz, Güneydoğu ve Karadeniz Bölgeleri takip etmektedir (Yavuz ve Gürbüz., 2000; Özkaya, 2010). Üretilen zeytinlerin yaklaşık %68'i yağlık, %38'i ise sofralık olarak değerlendirilmektedir (Tunalıoğlu ve ark., 2003; Özkaya, 2010).

Akdeniz, Anadolu kıyılarında kendi adını taşıyan bir iklim bölgesi oluşturmıştır. Bu bölge batıda Fethiye'den doğuda İskenderun'a kadar uzanmakta ve Antalya, İçel (Mersin), Adana, Hatay, K.Maraş ve Osmaniye illerini kapsamaktadır (Ülger, 2003). Bu illerden Antalya'da daha çok seracılık ve süs bitkileri yetiştiriciliğinin fazla olması zeytinciliğe olan ilgiyi önemli ölçüde azaltmıştır (Ülger, 2003). Bu nedenle Akdeniz bölgesi zeytinciliği denilince Doğu Akdeniz Bölgesi ve bölgede yer alan iller (Hatay, Mersin, Adana, K.Maraş) akla gelmektedir.

2.DOĞU AKDENİZ BÖLGESİ ZEYTİN VE ZEYTİNYAĞI ÜRETİMİ

Doğu Akdeniz Bölgesinde bulunan Hatay, İçel, Adana, Osmaniye ve K.Maraş özellikle son yıllarda zeytin yetiştiriciliği ve zeytinyağı üretiminde önemli gelişmeler gösteren illerdir. 2008 yılı verilerine göre Akdeniz Bölgesi zeytin üretimi yaklaşık 385 bin ton olup, bunun 193 bin tonunu Hatay, 136 bin tonunu Mersin, 25 bin tonunu Adana, 24 bin tonunu Osmaniye, 8 bin tonunu ise K.Maraş (Çizelge 1.) oluşturmaktadır (ZAE, 2009, EİB, 2009)

Çizelge 1. Doğu Akdeniz Bölgesi Zeytin Rekoltesi 2009/10 (Tahmin)

İli	Toplam Tarım Arazisi (Ha)	Zeytine Ayrılan Alan (da)	Meyve Veren Ağaç Sayısı	Meyve Vermeyen Ağaç Sayısı	Toplam Zeytin Ağaç Sayısı	Üretim (Ton)	Toplam Üretim
Hatay	270.766	369.820	8.104.215	6.055.175	14.159.390	31.500	193.356.00
Mersin	403.210	365.264	5.518.933	8.125.615	13.636.550	60.285	135.941.00
Adana	1.403.000	102.297	826.955	1.619.637	2.446.592	8.075	24.753.00
Osmaniye	124.800	84.355	996.610	1.152.000	2.148.610	14.424	23.936.00
K.Maraş	465.829	58.292	718.080	684.950	1.403.030	1.313	7.460.00
TOPLAM	2.667.605	980.028	1.6164.793	17.637.377	33.794.172	115.597	385.446.00

Kaynak: Zeytin Araştırma Enstitüsü, Ege Zeytin ve Zeytinyağı İhracatçı Birlikleri, 2008

2.1.Hatay

Akdeniz Bölgesi zeytin üretiminin yaklaşık yarısını (%50) oluşturarak 1.sırada yer alan Hatay ili, zeytin yetiştiriciliği için oldukça uygun ekolojik ve coğrafi koşullara sahiptir. Türkiye zeytin üretiminin yaklaşık %13'ünü, zeytinyağı üretiminin ise %10'unu gerçekleştiren ildeki toplam zeytin üretiminin büyük bir kısmını Altınözü (%50), Samandağı (%15) ve Antakya (%10), Dörtöyl (%5) ve Erzin (%5) ilçeleri oluşturmaktadır (DİE, 2007). İl sınırları içerisinde hemen hemen bütün ilçelerde yetiştiriciliği yapılmakta olan zeytin, ilçelerin büyük bir kısmında tek ürün olarak yetiştirilmekte ve halkın birinci derecede geçim kaynağını oluşturmaktadır (Ayanaoğlu ve ark., 2000). Hatay merkez ve bağlı ilçelerde yerel çeşitlerden Halhalı, Savrani, Sarı ve Kara Hasebi, Kargaburnu, Kilis Yağlık çeşitleri yetiştirilmektedir. Son yıllarda özellikle Gemlik fidanı dağıtımının yaygınlaştırılmasıyla da Hatay genelinde Gemlik çeşidi ağaç sayısı hızla artmıştır. İlin yerel çeşitlerinden olan Halhalı; Belen, Erzin, İskenderun, Kırıkhan ve Yayladağı, Savrani; Altınözü ve Reyhanlı, Kargaburnu ise Merkez (Antakya), İskenderun ve Samandağ ilçelerinde daha yaygın olarak yetiştirilmektedir. Bununla birlikte Merkez, Altınözü, Reyhanlı ve Yayladağı ilçelerinde, Sarı Hasebi; Erzin, Hassa, Kırıkhan ilçelerinde, Kilis yağlık ve Belen ilçesinde de Ayvalık çeşitlerinin az oranlarda da olsa yetiştiriciliği yapılmaktadır (Ayanoğlu ve ark. 2000).

Hatay ve çevresinde yetiştirilen zeytinlerin yaklaşık % 92 kadarı yağlık, % 8 kadarı ise sofralık olarak değerlendirilmektedir. İl genelinde yetiştirilen zeytinlerde yağlılık oranı çeşit özelliğine bağlı olarak %20-30 arasında değişmektedir. Üretilen yağların en dikkat çeken özelliği iyot sayılarının (85-86) oldukça yüksek olmasıdır. Bölgenin Akdeniz'e olan yakınlığı bu indisin yükselmesine, elde edilen zeytinyağlarının daha fazla akışkan ve ince olmasına neden olmaktadır. Zeytinyağının yoğunluğu 0.950- 0.952 arasında, serbest asitliği ise ortalama %1-2 arasında olup natürel zeytinyağı standartlarına uygunluk göstermektedir. Bu özelliklere bağlı olarak bölgede üretilen zeytinyağları kaliteli olarak nitelendirilebilmektedir (Çolakoğlu, 1989). Hatay-Merkez ve ilçelerinde, modern yöntemle çalışan 100'den fazla zeytinyağı üretim tesisi bulunmaktadır (Bozdoğan ve ark., 2003). Hatay'daki 40'a yakın işletmeden alınan naturel zeytinyağlarının kalitesinin belirlemesi amacıyla yapılan çalışmada; zeytinyağlarının serbest yağ asitleri değerinin standartlarda belirtilen değerlerden yüksek olmasına rağmen yoğun meyve

aromasıyla beğenilerek tüketilebildiği belirlenmiştir (Bozdoğan, 2002). Hatay ve civarında entegre bir yağ rafinasyon tesisi bulunmadığı için yüksek asitli zeytinyağları paçal yapılarak veya sabuna işlenerek değerlendirilmektedir. Bu nedenle, Hatay'da entegre rafinasyon ve salamura işleme tesisleri kurulmasına ihtiyaç vardır. Ayrıca, Hatay genelinde üretilen zeytinyağlarının neredeyse tamamı yakın zamana kadar dökme yağ olarak ihrac ediliyorken, son yıllarda zeytinyağı ihracatında ambalajlama ve markalaşma yolunda yeni gelişmeler kaydedilmiştir.

Yine Hatay'da yetiştirilen yerel çeşitlerle (Halhalı, Sarı Hasebi) ve bölgeye adapte olmuş Gemlik çeşidiyle yapılan bir çalışmada, Halhalı çeşidinin en yüksek yağ içeriğine sahip olduğu (%37.7), Sarı Hasebi çeşidinden elde edilen yağın da en yüksek fenolik ve tokoferol içeriklerine sahip olduğu belirlenmiştir (Bozdoğan Konuşkan, 2008). Yapılan çalışma ile, yerel çeşitlerin önemi bir kez daha öne çıkmıştır. İl'de yerel çeşitlerin ayakta kalabilmesi ve kayıt altına alınabilmesi için gerekli çalışmalar devam etmekte olup; yetiştiricilerin budama, hasat yöntemleri, zirai mücadele gibi bakım işlemleri konusunda da eğitim ve yayım çalışmaları devam etmektedir. Hasat yöntemlerinden kaynaklanan sorunların giderilmesi için mekanik hasada geçilmesi konusunda çalışmalar da mevcuttur. Ayrıca, Hatay'daki üreticiler, kaliteli zeytin ve zeytinyağı üretimi için daha bilinçli bir duruş sergilemektedir. Hatay ili özellikle önümüzdeki 5-6 yıl içerisinde yeni ağaçların da meyve vermeye başlamasıyla Hatay zeytin rekoltesinde Türkiye birincisi olmayı hedeflemektedir.

(Anonim, 2009a)

2.2. Mersin

Mersin'de zeytin yetiştiriciliği, alternatif bitki deseni ve turizm nedeniyle sahil ve düz alanlarda kendine yer bulamamıştır. Ancak, yerel yönetim ve tarım teşkilatlarının yoğun çabasıyla zeytincilik İl'de son yıllarda önemli gelişmeler kaydetmiştir.

Tipik Akdeniz iklimi hakim olan Mersin'de erken, orta mevsim ve geç turfanda olmak üzere yıl boyunca dört mevsim üretim gerçekleşmektedir. İlin % 87'si dik ve eğimli araziler, %7 si düzlüklerden oluşmaktadır. 403.210 ha alan tarıma elverişli arazi olup ancak % 35'i (142 bin ha) sulanabilmektedir. Son yıllardaki hızlı destek rüzgarı Mersin'de etkili olmuş ve zeytin dikim alanı 365.000 da alana çıkarılmıştır (Anonim, 2009b). İl genelinde 14 milyona yakın zeytin ağacı varlığı ile sanayi ve sektörün yönü Mersin'e doğru dönmüştür. Özellikle Mut ilçesi artık organik zeytin yetiştiriciliği ile de dikkati çekerek Türkiye zeytin üretimi ortalamasının çok üstünde bir patlama yaşanmıştır. Burada 6 milyon civarında ağaç meyve veren yaşıta olup 8 milyon ağaç verime hazır hale gelmiştir. Bu ağaçlardan 2009 yılı verilerine göre yaklaşık 135 bin ton zeytin alınmıştır (Anonim, 2009c).

Mersin ili, hızla artan zeytin ve zeytinyağı üretimiyle Hatay'dan sonra Doğu Akdeniz'in ve Ülkemiz'in yakın gelecekte yükselen yıldızı olmaya adaydır.

2.3. Adana

Beyaz altının ovası Adana, tarımsal üretimde endüstri, narenciye ve süs bitkilerinin tesirinde kalmış, zeytincilikte çok fazla bir gelişme yakalayamamıştır. Ancak son yıllarda pamuk tarımındaki sorunlar ve narenciyedeki beklenmedik dalgalanmalar zeytin üretimini tırmanışa geçirmiştir. Özellikle 1997 yılından bu yana Adana'da zeytinciliği geliştirme projelerinin artması ve kamu desteklerindeki artış zeytin üretiminde ciddi bir artışı beraberinde getirmiştir. İl'de 1.403.000 ha tarım arazisi olup, 102.297 da alanda zeytin yetiştiriciliği yapılmaktadır. 1.619.637' adet ağaç meyve vermeyen yaşıta, 826.955 ağaç ise meyve veren yaşıttır. Adana'da 2009 yılı sezonunda yaklaşık 25 bin ton zeytin üretimi yapılmıştır (Anonim, 2009d). Bu veriler göz önüne alınarak 2011 yılında İl genelindeki zeytin üretim miktarlarının yaklaşık %4 oranında artacağı tahmin edilmektedir (Anonim, 2009d).

İl'de yeni dikilen zeytin fidanları daha çok yarı ve tam bodur çeşitlerdir. Zeytin fidanı dağıtımı talepler doğrultusunda her yıl artmasına rağmen dağıtılan fidanların yeterli olmadığı, Adana'nın zeytin potansiyelinin bu rakamların çok üzerinde olması gerektiği kanaati mevcuttur.

İl'de yetiştirilen yerli çeşitlerden Sarı Ulak, Halhalı, Sarı Hasebi sofralık olarak, Büyük Topak Ulak, Küçük Topak Ulak ve Karamani yağlık olarak, Gemlik çeşidi de hem yağlık hem sofralık olarak değerlendirilmektedir. Üretilen zeytinlerin yağlık ya da sofralık olarak değerlendirilmesi hususunda üreticiler kararsızlık yaşamakta, bu da paralelinde çeşitli sorunlar getirmektedir

(Anonim, 2009d). Üreticinin bu konuda bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi için çalışmalar gerekmektedir.

Adana'da son yıllarda uygulanmakta olan zeytinciliği geliştirme projeleri kapsamında zeytin fidanı (Gemlik) dağıtımı devam etmekte olup, dikim alanlarında ve zeytin üretim miktarında giderek hızlı bir artışın olacağı beklenmektedir.

2.4. Osmaniye

Dağlık ve ovalık alanlarda farklılık gösterse de tipik Akdeniz iklimine sahip Osmaniye ilinde zeytin üretimi giderek artmaktadır. İl'de yaklaşık 100.703 da alanda zeytin tarımı yapılmakta olup, toplam zeytin ağacı sayısı 1.902.500' dür. Bunlardan 1.016.575 tanesi meyve veren yaşıta olup yaklaşık 24 bin ton meyve alınmaktadır. Üretilen zeytinlerin de yaklaşık %65'i yağlık %35'i de sofralık olarak tüketilmektedir (Anonim, 2009e). Önceki yıllarda sadece meyilli arazilerde yapılan zeytincilik, son 5 yıldır düz (ova) arazilerde de yapılmaya başlanmıştır. İl'de son yıllarda yoğun olarak Gemlik ve az da olsa Ayvalık çeşitleri yetiştirilmeye başlanmıştır. Bu iki çeşit dışında zeytin çeşidi yok denecek kadar azdır.

2009 yılı itibarı ile yıllara göre zeytin alanı artış oranı mevcut zeytin alanlarının % 20 fazlası olarak tahmin edilmektedir. Osmaniye'de diğer illerde de olduğu gibi yeterli sayıda yağ ve salamura tesisinin olmayışı önemli sorunlardan birisidir. Yine daha kaliteli ve sağlıklı bir zeytinyağı üretimi için üretilen yağların izinli ve ambalajlı olarak üretilmesi gerekmektedir. Ayrıca bilinçsiz budama, sulama, mücadele ve bakım işleri öncelikli temel problemler arasında sayılabilir. Yine zeytin üretimi yapılan arazilerin çok parçalı olması ve küçük işletmeler şeklinde yapılması üretim maliyeti ve pazar imkanı açısından bir diğer sorun olarak sayılabilir.

2.5. Kahramanmaraş

K.Maraş, zeytinin en eski merkezlerinden biri olmasıyla ve son yıllarda zeytincilik adına yapılan çalışmalarıyla öne çıkmış bir ildir. Akdeniz bölgesi zeytin üretiminin yaklaşık %2'sini oluşturan Maraş'ta zeytin üretimi daha çok Merkez'de yapılmakta bunu sırasıyla, Türkoğlu Andırın ve Pazarcık ilçeleri takip etmektedir. Kahramanmaraş'da 465.829 ha. tarım alanı içerisinde 58.292 da alanda zeytin yetiştirilmektedir. Bu alanda mevcut 1.403.030 adet zeytin ağacından 718.080 ağaç meyve verecek yaşıta olup bu ağaçlardan da 7.460 ton meyve alınmaktadır (Anonim, 2009f).

İl'de yetiştirilen başlıca çeşitler; Kilis yağlık, Nizip yağlık, Halhalı, Sultani, Gemlik, Memecik ve Domat olup, üretilen zeytinlerin büyük bir kısmı yağlık olarak işlenmektedir. Özellikle son yıllarda dikilen zeytin fidanlarının artmasıyla zeytincilik ve zeytinyağı daha önemli hale gelmiştir. K.Maraş'da özellikle Akdeniz zeytin sineği zararının fazla olması, modern zeytinyağı işletmelerinin sayısının çok az olması, sulama, budama ve ilaçlamanın daha bilinçli şekilde yapılması gibi problemlerin ortadan kaldırılmasıyla zeytinciliğin önünün açılacağı düşünülmektedir.

3.SONUÇ

Doğu Akdeniz Bölgesi iklim ve coğrafi koşulların uygun olması nedeniyle zeytin yetiştiriciliğinde büyük bir üretim potansiyeline sahiptir. Özellikle bölgede yer alan Hatay, Mersin, Adana, Osmaniye ve K.Maraş illerinde son yıllarda yeni dikilen zeytin bahçelerinin son birkaç yıl içinde meyve vermeye başlamasıyla da üretimin Ülke bazında oldukça yüksek rakamlara ulaşacağı düşünülmektedir. Zeytincilikle ilgili olarak bölgede budama, ilaçlama, gübreleme, hasat gibi tarımsal işlemlerin daha modernize ve bilinçli bir şekilde yapılması, salamura zeytin ve zeytinyağı işletmelerinin yanında entegre rafinasyon tesislerinin de bu bölgede yer alması, hastalık ve zararlılarla mücadelede çiftçinin bilinçlendirilmesi, yerel çeşitlere sahip çıkılması ve hak ettiği önemin verilmesi bölge zeytinciliğinin hızla gelişmesinde önemli rol oynayacaktır.

KAYNAKLAR

- Anonim, 2009a. Hatay Master Planı Hazırlıkları, 2009. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. Adana Tarım İl Müdürlüğü, Hatay.
- Anonim, 2009b. Mersin Valiliği Tarım İl Müdürlüğü 2009 Yılı Çalışma Raporu
- Anonim, 2009c. Mersin Master Planı Hazırlıkları, 2009. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. Adana Tarım İl Müdürlüğü, Mersin.
- Anonim, 2009d. Adana Master Planı Hazırlıkları, 2009. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. Adana Tarım İl Müdürlüğü, Adana.
- Anonim, 2009e. Osmaniye Master Planı Hazırlıkları, 2009. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. Adana Tarım İl Müdürlüğü, Osmaniye.
- Anonim, 2009f. Kahramanmaraş Master Planı Hazırlıkları, 2009. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı. Adana Tarım İl Müdürlüğü, Kahramanmaraş.
- Ayanoğlu, H., Toplu, C., Bayazit, S. 2000. Türkiye Zeytincilik Sempozyumu. Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri ve Gıda Mühendisliği Bölümü, Bursa.
- Kayahan, M., 1974. Zeytin ve Ayçiçeği Yağlarının Triglicerid Bünyeleri ve Zeytinyağlarına Ayçiçeği ile Yapılan Tağşışın Saptanması Üzerinde Kromotografik Araştırmalar. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ziraat Sanatları Kürsüsü, Doçentlik Tezi, 138 s, Ankara.
- Blazquez, M.J. 1998. Dünya Zeytin Ansiklopedisi, Uluslararası Zeytinyağı Konseyi Yayını, Türkçe Çevirisi, Egedsa, Madrid, 1998.
- Bozdoğan, D., 2002. "Hatay'da Üretilen Naturel Zeytinyağlarının Bazı Özelliklerinin İncelenmesi" Yüksek Lisans Tezi, M.K.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, 72 s.
- Bozdoğan, D., Okay, N., Didin, M., 2003. Zeytin Ve Zeytinyağı Üretiminde Hatay'ın Yeri Ve Önemi. Türkiye 7.Gıda Kongresi, s:743-749, 22-24 Mayıs 2002, Ankara.
- Bozdoğan Konuşkan, D., 2008. "Hatay'da Yetiştirilen Halhalı, Sarı Haşebi Ve Gemlik Zeytin Çeşitlerinden Çözücü Ekstraksiyonuyla Elde Edilen Yağların Bazı Niteliklerinin Belirlenmesi Ve Mekanik Yöntemle Elde Edilen Zeytinyağları İle Karşılaştırılması", Doktora Tezi, Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, 232s.
- Çolakoğlu, M., 1972. 1967-1968 Kampanyasında Elde Edilen Türk Zeytinyağlarının Analitik Karakterleri. E. Ü. Z. F. Yayınları. Yayın No. 194, İzmir.
- Çolakoğlu, A., 1989. Güneydoğu ve Doğu Akdeniz illeri Zeytinyağı Sanayinin Bugünkü Durumu ve Gelişme İmkânları. Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı. Zeytincilik Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Yayın no:49, Bornova-İzmir.
- DİE, 2007. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Hatay İli Haziran Sonu Brifingi, Hatay.
- EİB, 2009. Ege İhracatçı Birlikleri, 2009/10 Rekolte Tahmin Raporu.
- FAO, 2006. <http://faostat.fao.org>.
- Oktar, A., Çolakoğlu, A., 1989. Agronomik Faktörlerin Zeytinyağı Kalitesi Üzerine Etkileri. Bursa I. Uluslararası Gıda Sempozyumu, 4-6 Nisan, s: 477-485, Bursa.
- Özkaya, M.T., Tunalıoğlu, R., Eken, Ş., Ulaş, M., Tan, M. Danacı, A., İnan, N., Tibet, Ü., 2010. Türkiye Zeytinciliğinin Sorunları Ve Çözüm Önerileri. Ziraat Mühendisliği VII.Teknik Kongresi, s:515-537, 11-15 Ocak 2010, Ankara.
- Seferoğlu, S., 1997. Zeytinyağı Kalitesinde Etkili Olan Parametrelerin Belirlenmesi. "Zeytin Yetiştiriciliğinin Sorunları, Zeytinyağının İnsan Sağlığı ve Beslenmesindeki Rolü Sempozyum Bildirileri". 13 Kasım, Adnan Menderes Üniv. Bülteni, Özel Sayı: 21-31, Aydın.
- Tatlı, A., 2009. Zeytin Bahçelerinde Zirai Mücadele, ISBN: 978-605-89436-0-5. Adana, 314 s.
- Tunalıoğlu, R., Karahocagil, P., Tan, M., 2003. Zeytinyağı Ve Sofralık Zeytin Durum Ve Tahmin: 2002-2003, TEAE Yayınları.
- Ülger, A., 2003. Antalya İli Zeytincilik Durumu Ve Geliştirilme Olanakları, Türkiye I.Zeytinyağı Ve Sofralık Zeytin Sempozyumu Bildirileri, s:208-210.2-3 Ekim 2003, İzmir.
- Yavuz, O., Gürbüz, İ.B., 2000. Türkiye Zeytin ve Zeytinyağı Sektörünün Üretim ve Pazar Yapısı, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Türkiye Zeytincilik Sempozyumu, 6-9 Haziran, Uludağ Üniversitesi Ziraat Fak. Bahçe Bitkileri ve Gıda Mühendisliği Bölümleri, S: 412-418, Bursa.
- ZAE, 2009. Zeytincilik Araştırma Enstitüsü, 2009/10 Rekolte Tahmin Raporu.